

Karttatutkimukseen uutta aarteistoa

HARJU, ERKKI-SAKARI & JUSSI T. LAPPALAINEN (2010; toim.). *Kuninkaan tiekartasto Suomesta 1790*. 304 s. SKS & Atlas Art, Helsinki.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura julkaisi yli 20 vuotta sitten *Kuninkaan kartaston* (Alanen & Kepsu 1989). Se tarjosi 329 ennennäkemättömän tarkkaa nelivärikarttaa 1700-luvun lopun eteläisestä Suomesta. Ruotsin armeijan tuottamat karttalehdet olivat salaista aineistoa, eikä käsin puhtaaksi piirrettyjä karttoja edes painettu aikoinaan. Ne olivat harvojen valittujen käytössä. Sittenkin kartat päätyivät Ruotsin sota-arkistoon Tukholmaan, jonne ne unohtuivat pitkäksi aikaa Suomen hallinnollisen Ruotsi-yhteyden katkettua vuonna 1809. Samaan arkistoon päätyivät myös nyt julkaistun ”sisarteoksen” karttalehdet, joita ryhdyttiin tutkimaan tarkemmin vasta hiljattain. Suomen rekognosointikartoituksen aineistot ovat kiinnostaneet vain harvalukuista alan harrastajajoukkoa, vaikka niissä olisi paljon tutkittavaa.

Kuninkaan tiekartaston kuvaama alue on aiemmin julkaistua kartastoa laajempi. Teokseen on digitoitu arkistossa säilytettävien yhdeksän alkuperäisen karttavuoden (1:160 000) tieto. Pietarin ympäristöä ja eteläistä Karjalan kannasta lukuun ottamatta kuvamateriaali on suurennettu mittakaavaan 1:115 000. Näköispainoksen toimittajat ovat maanmittausneuvos Erkki-Sakari Harju ja historioitsija, emeritusprofessori Jussi Lappalainen. Toimituskunnan kolmantena jäsenenä on kustantamo AtlasArtin johtaja Risto Pekkanen.

Toimittajat kuvaavat karttojen taustaa oivallisesti. Lähes 60 sivun tietopaketti kartaston syntyajankohdan historiallisesta tilanteesta, rekognosointikartoituksesta sekä varsinaisesta kartoitustyöstä, -teknikoista ja -termistöstä antaa pureksittavaa pitkäsi aikaa. Itse asian ohella lukuja saa nauttia vetävästä historiantarkoituksesta. Itämeren piirin suurvaltapoliittikka, Kustaa III:n ja Katariina II:n neuvottelut sekä kartoituksen johtajan, kenraalimajuri C. N. af Klerckerin ja kuninkaallisen karttavaran hoitajan, kreivi N. Cronstedtin väliset juonittelut heräävät eloon ja houkuttelevat perehtymään aiheeseen syvällisemmin.

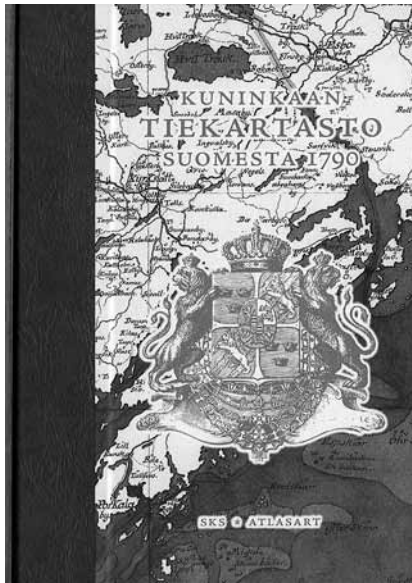
Karttojen syntytarina vie keskelle 1700-luvun valtapolitiikkaa. Tuolloin sodan uhka muun muassa Venäjää vastaan oli Ruotsin lähes itsevaltaiselle monarkille, Kustaa III:lle, jatkuva huolenaihe. Uusimmat maanmittaus-, kartoitus- ja kuvaustekniikat olivat sodankäynnin ydinosaamista, olipa kyse hyökkäyksestä tai puolustuksesta. Mitä tarkempi tieto armeijalla oli rannikko- ja sisävesiväylyistä, maa-alueiden topografiasta, etäisyyksistä ja asutuksesta, sen menestyksellisempiä operaatioita voitiin vallan kabineteissa suunnitella. Pohjimmiltaan kartoitustyö oli tais-

telua aikaa vastaan, kun jo olemassa olevaa karttamateriaalia piti joutuisasti päivittää sotilaallisesti merkittävillä lisätiedoilla. Rekognosointikartoitus tarkoittaakin juuri tätä: maanmittauksen ”siviilianeistojen” täydentämistä sotilaskäyttöön. Kartastojen pohja-aineistoja olivat muun muassa siviilimaanmittareiden tekemät maantieteelliset ja geometriset kartat, isojakokartat, pitäjänkartoista pienennetyt kihlakunnankartat, vesistö- ja tiekartoitukset sekä runkomittausaineistot. Ruotsin vallan aikaiset rekognosointikartoitukset olivat mittava, noin 30 vuotta jatkunut projekti. Suomessa keskityttiin kartoittamaan erityisesti Etelä-Suomea ja rannikkoalueita sekä linnoituskaupunkien ympäristöjä ja Venäjän vastaista rajaa.

Kuninkaan tiekartasto kuvaa linjan Pori–Tampere–Jyväskylä–Kuopio–Joensuu–Käkisalme–Pietari eteläpuolisia alueita. Aiemmasta kuninkaan kartastosta poiketen topografiaa ei juuri esitetä (tärkeimpiä merkkitulien paikoiksi sopivia mäkiä lukuun ottamatta), vaan kartoituksen pääpaino on maakulkuhytekyksien ja vesireittien esittämisessä sekä asutuksessa. Kartat kuvaavat siis sotajoukkojen kulkureittejä, mahdollisia majoitus- ja huoltopaikkoja ja niiden välisiä etäisyyksiä. Karttojen tiedon tarkkuus vaihtelee alueittain, sillä lopputulokseen vaikuttivat paitsi lähtöaineiston tarkkuus myös kartoitustehtävän saaneen henkilön innostus sekä kyky kerätä aineistoa ja muuttaa se kartografiseen muotoon.

Kartografian tekniikat kehittyivät huimasti 1700-luvulla, mutta armeijassa kartografiset taidot eivät olleet vielä tuolloin mikään itsestäänselvyys. Ohjeistusta oli saatavilla niukasti, eikä sitä vähääkään välttämättä haluttu tai osattu noudattaa. Sotilaskartoituksen ohjeistusta täsmennettiin siviilikartoituksen vanavedessä. Ensimmäinen maanmittari Olof Gangius saapui Suomeen jo vuonna 1633, mutta tarkempi ohjesääntö maanmittaukseen saatiin vasta 1640-luvulla. Ruotsin ensimmäinen maanmittaustirehtööri Carl Gripenhielm aloitti työnsä vuonna 1683. Virkamiehistön kasvaessa perustettiin myös maanmittauskonttori. Tuore päällikkö lähetti vuonna 1687 maanmittareille kiertokirjeen, jossa hän ohjeisti yksityiskohtaisesti kartoissa käytettävistä merkeistä (*Suomen maanmittauksen...* 1933). Vuosikymmeniä myöhemmin, vuonna 1747, vahvistettiin maanmittausylitirehtööri Jakob Faggotin laatima Suomen kartoittamisen 10-kohtainen ohjesääntö, joka vaikutti myös tulevien sotilaskartoitusten ohjeisiin. Muutamaa kuukautta aiemmin Suomeen nimetyn kenraalikuvernöörin ohjesäännössä sotilaallisesti tärkeää kartoitusta oli jo käsitelty, mutta vailla tarkempia ohjeita.

Vuonna 1776 Suomen ylipäällikkö Berndt Otto Stackelberg hahmotteli kuninkaan käskystä rekognosoin-

tikartoituksen ensimmäiset suuntaviivat. Kahdeksan kohdan ohjeissa määriteltiin muun muassa ensisijaiset kartoituspaikat ja -kohteet. Toinen merkittävä henkilö rekognosoinnin ohjeistamisessa oli Savon prikaatin komentaja Göran Magnus Sprengtporten. Hän ajoi voimakkaasti Haapaniemen sotakoulun perustamista ja piti kartoitustaitoisten upseerien tuottamista koulutuksen tärkeimpänä päämääränä. Sprengtportenkin laati 1770-luvun puolivälissä kartoitushjeet sotilaiden opaskirjaan. Savon kartoituksissa hän toimi omien ohjeidensa mukaan. Tämä aiheutti myöhemmin ongelmia pohjoisten alueiden karttojen yhdistämisessä lehtijakoon.

Näköiskarttojen lisäksi arvosteltavan teoksen toinen ”helmi” onkin maistiainen Suomen Kansalliskirjastosta löytyneestä, aiemmin tuntemattomasta kartoitushjeesta *Om Sättet att rita Militäriske Cartor, och att med säkerhet utskilja föremålen, som i dem böra utsättas* vuodelta 1804. Tässä 24-sivuisessa kirjasessa kerrotaan yksityiskohtaisesti, mitä kohteita sotilaiden odotettiin kartoittavan ja millä tavoin. Lopuksi annetaan tarkkoja piirustus- ja väritysmalleja. Ohjeen laatija, everstiluutnantti Otto von Fieandt toimi Sprengtportenin alaisena Savon rykmentissä ja myöhemmin useissa salaisissa tiedustelu- ja kartoitustehtävissä. Vuonna 1794 hänestä tuli Haapaniemen sotakoulun opettaja.

Teoksen lopussa on noin 14 000 paikannimen tai muun kohteen hakemisto. Sen numeroinnissa on noudatettu alkuperäisen rekognosointikartaston lehtijakoa, mutta lehtijako esitetään vain raporttikarttana ja yhteenvetotaulukona. Tekijät olettanevat, että kartaston ostajilla on hyllyssään myös aiempi teos, jossa lehtijako esitetään tarkoina kaavioina. Painos on kuitenkin myyty loppuun jo aikaa sitten, eikä kartastoja niin vain löydy antikvariaateista. Olisiko uusintapainoksen paikka?

Teoksesta on kiitettävä sinnikkäitä tutkijoita, jotka jaksavat penkoa vanhoja kartta-arkistoja ja raporttoida löydöksistään. Tämänlaatuiset tutkimusaktiviteetit eivät välttämättä takaa suuria otsikoita tai nopeita tuloksia ja voittoja. On myös hienoa, että uusien tekniikoiden, kuten karttojen valokuvauksen ja digitoinnin kehittyminen tuottaa saataville vähän tunnettuja kartta-aineistoja. Osa teoksen ansaitsemasta kunniaa kuuluu myös vanhan kartografian arvon tunteville ja tunnustaville kustantamoille, jotka uskaltavat ottaa riskin ja julkaista karttateoksia. Näköispainoksen tarkkojen karttojen painaminen ei ole halpaa huvia, ja vaikka tässä tapauksessa kirjan hinta onkin laskettu noin 90 euroon, on se varmasti joillekin teosta hyllyynsä havitteleville liikaa.

Teos riemastuttanee myös suku- ja nimistötutkijoita sekä paikallishistorian harrastajia. Yksityiskohtainen nimistö on selvemmin esillä kuin topografiaan keskittyneessä *Kuninkaan kartastossa*. Nimistön pariin onkin helppo uppoutua pitkäksi aikaa. Kelpaakin ensi kesänä kertoa mökkivieraille, että tässä sitä nyt huristellaan Kulkemus Salon kautta Miekolan njemi Byhyn.

KIRJALLISUUS

- Alanen, T. & S. Kepsu (1989). *Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805*. 397 s. SKS, Helsinki.
Suomen maanmittauksen historia I. Ruotsinvallan aika (1933). WSOY, Porvoo.

KATARIINA KOSONEN
*Geotieteiden ja maantieteen laitos,
 Helsingin yliopisto*